

1001

VROUWEN IN DE 20STE EEUW

SAMENGESTELD
DOOR
ELS KLOEK

UITGEVERIJ
VANTILT

Redactie: Els Kloek

In samenwerking met Maarten Hell,
Marloes Huiskamp en Fernie Maas

Beeldresearch: Fernie Maas in samenwerking met
Jaap Augustinus en Esther Ladiges
vrouwenlexicon.nl

Ontwerp: Irma Boom

Lettertype: Replica

Papier: 60 g/m² Melo, 100 g/m² Maxigloss, 120 g/m² Wibalin Natural

Lithografie: All-Print Wijchen/Fred Vermaat

Druk en bindwerk: Ten Brink, Meppel

Productiebegeleiding: Graphiques Nijmegen/Johan Holterman

Het project 1001 vrouwen is een initiatief van Els Kloek.

Boek en bijbehorende tentoonstelling zijn een samenwerkings-
project van de Stichting 1001-Vrouwen, uitgeverij Vantilt en
het Amsterdam Museum.

ISBN 978 94 6004 386 4

Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

© 2018 de auteurs en Stichting 1001-Vrouwen

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van
de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen.
Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden,
kunnen zich tot de uitgever wenden.

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen
in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	8
<u>voor 1870</u>	13
<u>1870-1889</u>	225
<u>1890-1909</u>	529
<u>1910-1929</u>	901
<u>vanaf 1930</u>	1301
Register op auteur	1574
Register op naam	1580
Register op beroep	1596
Niet opgenomen vrouwen op naam	1599
Illustratieverantwoording	1602
Lijst van crowdfunders	1605
Dankwoord	1608

ER IS MAAR EEN DING VERDRIETIGER DAN JALOERSE VROUWEN: JALOERSE MANNEN.

MIES BOUWMAN TV-PRESENTATRICE (839)

INLEIDING

Els Kloek

Orde scheppen in de chaos: dat is de opdracht van iedere discipline, en zeker die van de geschiedschrijving. Het verleden heeft van zichzelf geen orde. Door te selecteren en te rangschikken structureren historici het materiaal dat ze bestuderen: wat is belangrijk voor een beter begrip van historische processen en ontwikkelingen, wat is minder relevant en wat doet er niet toe? Omdat vrouwen eeuwenlang nauwelijks posities van algemeen maatschappelijk belang mochten bekleden en geschiedschrijving vooral ging over de groten der aarde, hebben historici aan vrouwen doorgaans geen aandacht besteed. Het was een vaak onbewust maar daarmee niet minder effectief selectieproces. In de late negentiende en de twintigste eeuw kwam daar langzaam maar zeker verandering in. Vrouwen konden gaan studeren, vrouwen kregen kiesrecht, vrouwen kregen posities in het landsbestuur en het leger... En vrouwen begonnen hun aandeel in de geschiedschrijving op te eisen, voor zichzelf en voor de vrouwen in het verleden. Witte plekken moesten worden ingekleurd, het door mannen gedomineerde beeld van de geschiedenis behoefde correctie en er moest worden gewerkt aan een nieuw, evenwichtiger beeld van onze geschiedenis. In dat licht moet ook het project '1001 vrouwen' worden gezien.

In 2013 verscheen *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis*: een naslagwerk (1556 pagina's) met 1001 korte biografieën van vrouwen uit de geschiedenis van Nederland, van de vroegste tijden tot ver in de twintigste eeuw, geschreven door meer dan 350 auteurs. Jarenlang had ik met een klein team gewerkt aan het verzamelen van al deze historische informatie. Vanaf 2004 publiceerden we de biografietjes op een website: het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland (DVN), maar altijd al had ik de ambitie om van die website een boek te maken. Irma Boom maakte een ontwerp en het paste precies bij de compactheid en rijkdom van de informatie die ik in de loop der jaren had verzameld. Het werd een stoer boek met een hoge informatiedichtheid, prachtig vormgegeven en geïllustreerd, overzichtelijk, bevrijdend – uitnodigend voor iedereen die van geschiedenis en van boeken houdt. Het boek *1001 vrouwen* werd een publiekslieveling. Binnen één week was de eerste oplage uitverkocht, en een tweede en derde druk volgden. In 2016 werd het zelfs verkozen tot 'beste geschiedenisboek aller tijden'. Het gevolg: '1001 vrouwen' werd een begrip. Daarmee overvleugelde het boek de website die aan *1001 vrouwen* ten grondslag lag – en nog altijd ligt. Tegenwoordig is '1001 vrouwen' een merknaam, terwijl het DVN alleen bij specialisten bekendheid geniet.

Het doel heiligt de middelen. Ik wilde indertijd iets ondernemen tegen de overwelddigende afwezigheid van vrouwen in ons algemeen historisch besef, en dan moet je ergens beginnen. Als doel stelde ik heel algemeen: het zichtbaar maken van vrouwen in de Nederlandse geschiedenis. Ik begon dus bij Nederland (en zijn overzeese gebiedsdelen), koos voor de biografische benadering, verzamelde namen van gegadigden en maakte een encyclopedisch naslagwerk: kort, krachtig, feitelijk. Dat was mijn middel. Of ik daarmee een tegenwicht heb kunnen bieden aan de oorverdovende stilte over de rol van vrouwen in de Nederlandse geschiedenis is niet aan mij om te beoordelen. Ik ben niet de enige die werkt aan het beter zichtbaar maken de rol van vrouwen in de geschiedenis – zo verschijnen er momenteel opmerkelijk veel biografieën van vrouwen uit het verleden. Dat is winst. Bovendien is onlangs een discussie losgebarsten over het geringe aantal vrouwen in de canon van Nederland, een project waar ik me als lid van de canoncommissie van destijds verantwoordelijk voor voel.

Het kan verkeren.

Selectie was en is ons grootste struikelblok. We hebben opnamecriteria, maar die zijn breed. In de inleiding op het vorige boek schreef ik hierover: 'In het Vrouwenlexicon, en dus ook in dit boek, worden vrouwen beschreven die actief zijn geweest in Nederland binnen de huidige grenzen of in de overzeese gebiedsdelen, ongeacht of zij binnen of buiten de landsgrenzen zijn geboren. Ook opgenomen zijn vrouwen die Nederlandse van geboorte zijn, maar naam hebben gemaakt in het buitenland. Uitsluitend vrouwen zijn beschreven wier leven is "voltooid". (...) Naast deze afbakening in plaats en tijd hanteerden we twee inhoudelijke criteria: prestatie en/of reputatie. Vrouwen moesten óf een gedenkwaardige prestatie hebben geleverd – maatschappelijk, politiek, kerkelijk, cultureel, wetenschappelijk, economisch –, óf anderszins de aandacht op zich hebben weten te vestigen, bij tijdgenoten of in de geschiedschrijving.'

De bewust breed gehouden opnamecriteria 'prestatie' of 'reputatie' zorgden ervoor dat we met weinig moeite heel veel vrouwen uit de lange geschiedenis van Nederland konden aanwijzen die voor opname in aanmerking kwamen. Maar één probleem bleef onopgelost: voor de meer recente geschiedenis nam het aantal kandidates snel toe. Anders gezegd: we hadden maar ruimte voor zo'n tweehonderd vrouwen van de twintigste eeuw en deden daarmee geen recht aan de enorme hoeveelheid interessante vrouwenfiguren die volgens onze eigen criteria eigenlijk een plaats in de collectie verdienden. Omdat dat bij ons makers bleef wringen en *1001 vrouwen* door het publiek zo enthousiast werd omarmd, wisten we: er moet een vervolg komen over de (lange) twintigste eeuw.

Tussen 2014 en 2018 heeft een klein redactieteam en een groot aantal deskundigen gewerkt aan deze *1001 vrouwen in de twintigste eeuw*. Met plaats voor 1001 biografietjes van vrouwen die een rol hebben gespeeld in de Nederlandse geschiedenis van de afgelopen eeuw leek het alsof we ons geweten konden sussen: eindelijk wat meer evenwicht en gerechtigheid. Ik zeg met nadruk 'leek', want na overleg met deskundigen ging het aantal gegadigden al snel voorbij die magische grens. Het werden er zelfs tweemaal zoveel, en dat terwijl we vasthielden aan ons principe geen vrouwen op te nemen die nog leven. Het is ook niet verwonderlijk dat het aantal gegadigden zo snel steeg. Vrouwen kunnen nu zo'n beetje alles worden, terwijl ze aan het begin van de twintigste eeuw nog niet eens stemrecht hadden. In feite heeft er een revolutie van ongekende omvang plaatsgevonden, maar omdat die zich zo geleidelijk voltrok, wordt ze niet als revolutie onderkend. Twee voorbeelden om te laten zien hoe snel deze veranderingen in de eeuwenoude M/V-verhoudingen maatschappelijk zijn ingedaald (en dus niet als revolutionair zijn ervaren): verkrachting binnen het huwelijk is strafbaar en het woord 'kostwinner' wordt door mensen beneden de dertig niet meer gekend. Toch is het pas sinds 1971 dat vrouwen wettelijk geen gehoorzaamheid aan hun echtgenoot meer zijn verschuldigd en wordt pas sinds 1990 iedereen boven de achttien geacht in zijn of haar eigen onderhoud te voorzien. Dit alles impliceert dat vrouwen nu formeel worden beschouwd als volwaardige, mondige burgers die ten principale gelijk zijn aan de man. Het duurt met andere woorden niet lang meer of een naslagwerk '1001 vrouwen' is achterhaald, want waarom zou je vrouwen apart zetten? Ze doen op alle fronten gewoon mee.

Maar terug naar de samenstelling van dit boek. De emancipatie van vrouwen ging gepaard met veel strijd en debat, met grote teleurstellingen en kleine triomfen, met moeizaam verworven doorbraken en ook met momenten van terugval in oude patronen. We laten dit proces van emancipatie en vrouwenbevrijding in twintigste-eeuws Nederland zien aan de hand van 1001 vrouwen die hier hebben geleefd en

actief zijn geweest op alle mogelijke terreinen. Opnieuw moesten we dus stevig selecteren, maar hoe doe je dat zo zorgvuldig mogelijk? Belangrijk waren de expertmeetings die we op diverse terreinen organiseerden. Ook stelden we ons open voor alle mogelijke suggesties – velen hebben zo met ons meegedacht. Zo groeide het bestand snel, maar ook het aantal kandidates. Op dit moment bevat het Vrouwenlexicon ruim 2250 lemmata, van de vroegste tijden tot nu. Meer dan de helft van deze vrouwen – 1130 om precies te zijn – heeft (een deel van) de twintigste eeuw meegemaakt. Daaruit moesten we er 1001 selecteren voor dit boek. Terzijde: er zijn nog altijd ruim 900 gegadigden uit de twintigste eeuw die geen lemma hebben. Onze crowdfunders hadden een stem in de selectie: vrouwen die in het kader van de crowdfundingcampagne waren geadopteerd, kregen voorrang. Een vraag was wat we moesten doen met de twintigste-eeuwse vrouwen die al een plaats hadden in het vorige *1001 vrouwen*: konden we deze prominenten – de meesten waren dat – weglaten in dit nieuwe deel? Wij vonden van niet. Daarom hebben we een selectie van hen opnieuw opgenomen, zij het met een samenvatting. Het volledige lemma kan opgezocht worden in het vorige boek of – als men dat niet heeft – op vrouwenlexicon.nl. Hiernaast hebben we vooral gezocht naar een zeker evenwicht in rubriek, regio en generatie.

Rubriek: van meet af aan heeft het project gewerkt met een indeling van het maatschappelijk leven in vijftien rubrieken. Dat was tegelijk een ingang waarop de lezer kon zoeken. Het ging om grote eenheden, zoals ‘adel, elite en politiek’, ‘kerk en godsdienst’ en ‘oorlog en strijd’. Voor dit nieuwe boek voldeed de oorspronkelijke rubricering niet langer – twintigste-eeuwse vrouwen hebben een specialisatie of een beroep en laten zich wat betreft hun ‘claim to fame’ niet zo makkelijk meer in één ‘rubriek’ vangen. Daarom hebben we nu een beroepenregister. Maar voor het verdelen van onze aandacht was de oude rubricering in diverse levensterreinen nog wel bruikbaar. Dit is de eerste manier waarop we onze selectie hebben gewogen. *Regio*: omdat we de pretentie hebben dat ons naslagwerk informatie biedt over héél Nederland, hebben we geprobeerd rekening te houden met regionale spreiding. Dat bleek soms behoorlijk lastig, want grote steden in de Randstad domineren het beeld van de geschiedenis. We hebben er geen evenredige vertegenwoordiging van gemaakt, maar wel ons best gedaan om vrouwen ‘uit de provincie’ voor het voetlicht te brengen. Dat geldt ook voor vrouwen uit de voormalige koloniën en de overzeese rijkdelen. Daarbij hebben we rekening gehouden met de staatsrechtelijke verhoudingen. Vrouwen uit de voormalige koloniën die pas na de onafhankelijkheid naam hebben gemaakt, komen daarom in onze selectie niet voor. *Generatie*: het vorige boek was ingedeeld in vijf eeuwen, dit boek in vijf ‘generatiecohorten’. Deze indeling bleek een goed handvat om een evenwichtige spreiding over de tijd in het oog te houden. De ‘generaties’ hebben we ingedeeld naar twintig geboortejaren (bijvoorbeeld: tussen 1910 en 1930). Een uitzondering daarop zijn het eerste en het vijfde ‘cohort’: zij bevatten vrouwen die respectievelijk zijn ‘geboren vóór 1870’ en ‘geboren ná 1929’ – ze beslaan dus meer dan één generatie. Toch zijn dit de kleinste hoofdstukken, want voor de vrouwen van voor 1870 gold dat ze een wezenlijk deel van de twintigste eeuw moesten hebben meegemaakt, terwijl de vrouwen van in of na 1930 uiteraard moesten zijn overleden. Het grootste cohort wordt gevormd door de vrouwen geboren tussen 1910 en 1929. Het is de vraag of de vijf ‘generaties’ zijn te onderscheiden – dit is een biografisch naslagwerk, geen sociologische studie. Maar wel zagen we een zeker historisch patroon: hoofdstuk 1 (geb. voor 1870) gaat vooral over kwartiermaaksters, hoofdstuk 2 (geb. 1870–1889) over vrouwen in nieuwe beroepen, hoofdstuk 3 (geb. 1890–1909) over vrouwen op zoek naar nieuwe vormen, hoofdstuk 4 (geb. 1910–1929) over oorlog en wederopbouw en hoofdstuk 5 (geb. vanaf 1930) over ‘het onbehagen van de vrouw’ en de tweede feministische golf.

Tot slot iets over het 'genealogisch blok'. Dit is een korte paragraaf (in een kleine letter) aan het begin van ieder lemma met zo veel mogelijk informatie in een vast stramien over geboorte en dood, afkomst, beroep, huwelijk(en) en kinderen. Er zit ruim vijftien jaar tussen het begin van het project en de publicatie van dit boek. In de tussentijd is er veel veranderd. Discussies over onder meer de canon, het slavernijverleden en alle mogelijke vormen van identiteitspolitiek zijn verhevigd, de kwestie van het 'cultureel archief van Nederland' is door Gloria Wekker geagendeerd en het feminisme is door de #metoo-campagne in een nieuwe fase beland. Dat alles heeft voor nieuwe gevoeligheden gezorgd, ook in ons taalgebruik. Er zijn zelfs mensen die omwille van de gendergelijkheid het onderscheid tussen hij en zij willen opheffen. Uiteraard zijn ook wij hierdoor beïnvloed, maar in sommige opzichten moesten wij vasthouden aan onze oorspronkelijke redactieregels. Zo zijn wij ooit begonnen met het vervrouwelijken van de posities en beroepen van vrouwen. Een vrouw die schrijft, noemen wij schrijfster, een vrouw die historisch onderzoek doet, historica. Ik geef toe: soms ligt dat ingewikkeld: een secretaris is iets anders dan een secretaresse, en er zijn posities die zo nieuw zijn dat de vrouwelijke vorm ervan nooit is ingeburgerd. Ons taalgevoel laat daarom niet toe te spreken van 'hooglerares', 'rechtster' of 'burgemeesteres'. Dat doen wij dus ook niet. Vanwege deze inconsistente én vanwege de nieuwe taalgevoeligheden die de laatste jaren zijn gegroeid, hebben we overwogen het vervrouwelijken van beroepen en posities terug te draaien, maar een breuk met het vorige boek leek ons niet wenselijk. We staan ook nog altijd achter onze keuze: voor het zichtbaar maken wat vrouwen in het verleden zoal hebben gedaan en betekend, is het goed hun vrouw-zijn in de beroepsaanduiding te laten doorklinken. Een ander punt is de huwelijkse staat: in elk genealogisch blok staan het huwelijk en de kinderen vermeld. Wij vonden het biografisch ook interessant om te melden dat een vrouw nooit was getrouwd of dat een huwelijk kinderloos was gebleven. Als we daar zeker van waren, hebben we beide zaken in het vorige boek gemeld. Bij een enkele lezer heeft dat tot misverstanden geleid: alsof we deze vrouwen daarmee wilden diskwalificeren. Van dat laatste is uiteraard geen sprake. Maar in feite is de informatie overbodig, en daarom hebben we dit keer afgezien van het benoemen van ongehuwde staat of kinderloosheid. Wel zijn we de huwelijken, vaste relaties en kinderen blijven vermelden. Een ander probleem vormde het langdurig samenwonen met een vrouw. Voor zover dat bekend was, hebben we deze informatie opgenomen in ons genealogisch blok. Of het dan om een liefdesrelatie gaat, is lang niet altijd duidelijk. Zo ja, dan wordt het gemeld in de tekst van het lemma en anders laten wij dat in het midden.

Net als het vorige *1001 vrouwen* is dit boek bedoeld als een monument voor vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis, maar nu gaat het om de recente geschiedenis. Bij elkaar geven de biografieën een heel boeiend beeld van de twintigste eeuw, een ander beeld ook dan we gewend zijn. Ik noem dat graag de 'achterkant' van de geschiedenis. Het idee was om hiermee het evenwicht tussen mannen en vrouwen enigszins te herstellen, maar tegelijk kan ik niet genoeg benadrukken dat ook ik keuzes heb moeten maken. Ongetwijfeld heb ik veel interessante vrouwenfiguren tekort gedaan door ze niet op te nemen. Het enige wat ik als verweer kan inbrengen, is dit: geschiedschrijving is óók een proces van onverbiddelijk selecteren.

Zwevende nummers met een * verwijzen naar lemmata in *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (2013).

**OCH, WAS IK MAAR
EEN JONGEN, DAN
KON IK OOK STUDEREN
ALS MIJN BROER EN
DOMINEE WORDEN!**

CODIEN ZWAARDEMAKER-VISSER SCHRIJFSTER (10)

GEBOREN VOOR 1870

In 1919 werd het actief kiesrecht van vrouwen vastgelegd in de Nederlandse grondwet. Om dat te bereiken hebben duizenden vrouwen (en mannen) decennialang strijd moeten leveren. Een van hen was Aletta Jacobs⁵¹, de belangrijkste feministe van die tijd. In 1871 schreef ze als zeventienjarig meisje een brief aan Thorbecke met het verzoek te worden toegelaten tot de universiteit. Na anderhalf jaar wachten kwam het verlossende woord: ze mocht gaan studeren. Voor het binnenhalen van het vrouwenkiesrecht heeft Aletta Jacobs veel meer geduld moeten hebben. In 1882 – ze was toen 28 jaar – wilde ze een plaats op de kieslijst van de Amsterdamse gemeenteraad, maar als vrouw werd ze geweigerd. Toen het vrouwenkiesrecht eindelijk in de grondwet werd opgenomen, was ze inmiddels 65 jaar oud. Zo kan zij worden gezien als een van de pioniersters van een nieuwe tijd. Deze vrouwen, zelf geboren in 'de oude tijd', wisten wat het was om nagenoeg rechteloos te zijn en nauwelijks de kans te krijgen zich intellectueel, professioneel of maatschappelijk te ontwikkelen.

De pioniersters rammelden aan de poorten van traditionele mannenbolwerken, omdat ze wilden meedoen aan de samenleving. Het ging hun niet alleen om onderwijs en kiesrecht. Vrouwen kwamen op voor hun recht op betaald werk en begonnen zich te organiseren: de belangenvereniging van onderwijzeressen Thugatêr werd in 1893 opgericht door Elise Haighton¹⁶, de Nederlandsche Bond voor Ziekenverpleging in datzelfde jaar door Anna Revynvaan²², en de Naaistersvereniging Allen Eén in 1897 door Roosje Vos⁸⁸. Ook organiseerden feministen in 1898 de *Nationale tentoonstelling van vrouwenarbeid*. Voorzitster van het organiserend comité was Cécile Goekoop-de Jong van Beek en Donk¹¹², die het jaar ervoor *Hilda van Suylenburg* had gepubliceerd, een emancipatieroman waar heel Nederland over sprak.

Met andere woorden: het gonsde in de jaren voor de eeuwwisseling van 1900 van initiatieven die het leven van vrouwen voorgoed moesten veranderen. Vrouwen wilden ook erkenning voor hun 'vrouwelijke' kwaliteiten, ze richtten opleidingen op voor meisjes, stichtten huishoudscholen, schreven kookboeken. En ze wilden de wereld beter maken... Want dat is wel kenmerkend voor deze vrouwen, die zelf nog zo'n groot deel van de negentiende eeuw hadden meegemaakt: velen van hen lieten zich leiden door een indrukwekkende dosis idealisme. Ze gaven niet snel op, al zullen ze soms wel hebben vermoed dat er nog een lange weg te gaan was. Dit hoofdstuk gaat over deze pioniersters. Ze legden de basis voor de grote doorbraken die pas in de loop van de twintigste eeuw hun beslag zouden krijgen.

1 INE KUSUMOTO eerste vrouwelijke arts in Japan

Ook bekend als *Shimoto Ine* en *O-Ine* (Nagasaki, Japan 31-5-1827 – Tokio 26-8-1903), eerste vrouwelijke arts in Japan. Dochter van Philipp Franz von Siebold (1796-1866), geneesheer-majoor, en Kusumoto Taki (1807-1865), courtesane. Kusumoto kreeg 1 dochter.

O-Ine werd in 1827 geboren als buitenechtelijke dochter van Philipp Franz von Siebold, arts in dienst van het Nederlands Oost-Indische leger; hij moest informatie verzamelen over Japan, dat tot 1854 afgesloten was van de buitenwereld, behoudens een beperkte groep Chinezen en Nederlanders op het kunstmatige eiland Deshima. O-Ines moeder, Kusumoto Taki, leefde zes jaar met Von Siebold samen op Deshima. Voor Japanse vrouwen was het eiland verboden terrein – alleen courtesanes mochten er komen. O-Ine (de 'O' is een Japans erevoorzetsel) was het enige kind uit deze relatie.

1 Ine Kusumoto, door onbekende fotograaf, ongedateerd

'AI NO KO'

Toen Ine twee jaar oud was, werd haar vader beschuldigd van spionage en voor het leven verbannen uit Japan. Hij vroeg enkele Japanse en Nederlandse geleerden en leerlingen om zijn dochters opvoeding en opleiding te begeleiden en stuurde haar studieboeken vanuit Nederland. Ine bleek veel talenten te hebben. Haar positie in de hiërarchisch georganiseerde Japanse samenleving was complex: enerzijds bekommerden hooggeplaatste geleerden en Nederlandse bestuurders zich om haar welzijn, anderzijds werd ze beschouwd als bastaard en 'ai no ko' genoemd, een scheldnaam voor kinderen van Japanse moeders en westerse vaders. Ze viel ook op, want voor Japanse begrippen was ze erg groot (ook haar voeten) en haar haar was niet diep zwart.

Ine was leergierig, maar haar moeder probeerde haar studie-ijver af te remmen: een opleiding zou haar positie op de huwelijksmarkt, toch al niet goed vanwege haar afkomst, alleen maar verslechteren. Kusumoto Ine was echter vastbesloten arts te worden. Op achttienjarige leeftijd ging ze in opleiding bij Ishii Sōken, een leerling van haar vader. Ze bracht een aantal jaren door in zijn woonplaats Okayama, maar haar opleiding werd brutaal beëindigd toen Ishii haar verkrachtte. Zwanger keerde ze terug naar Nagasaki, waar haar moeder toen woonde. In 1851 beviel ze daar van haar dochter Tada (1851-1938). De naam betekent 'gratis': ze had haar dochter 'om niet' gekregen.

Als alleenstaande moeder zette Kusumoto Ine haar opleiding voort. Tussen 1854 en 1861 specialiseerde ze zich verder in obstetrie en geneeskunde bij een andere leerling van haar vader, Ninomiya Keisaku. Toen in 1854 het Japanse isolement werd opgeheven, kreeg haar vader gratie. Vijf jaar later keerde hij terug naar Japan, maar het contact met hem verliep stroef – volgens Kusumoto kwam dat onder meer door haar eigen gebrekkige Nederlands.

AAN HET HOF IN TOKIO

Inmiddels was Kusumoto Ine op diverse medische terreinen werkzaam. Ze behandelde patiënten voor allerhande kwalen, schreef medicijnen voor en mengde deze ook zelf. Vanaf 1861 was ze verbonden aan de vrouwenafdeling van een ziekenhuis in Nagasaki. In de jaren zestig van de negentiende eeuw werkte ze ook veel in het domein Uwajima, waar ze in dienst was van de familie van de feodale heerser. Rond 1870 trok ze via Nagasaki en Osaka verder naar Tokio. Ze had inmiddels een goede reputatie en werd gevraagd om de bevalling van een van de concubines van de keizer te begeleiden. Het jongetje werd doodgeboren en zijn moeder stierf een paar dagen later, maar Kusumoto werd geprezen om haar professionele optreden en kreeg een ruime beloning.

Rond 1895 ging Kusumoto Ine met pensioen. Ze verhuisde samen met haar dochter en kleinkinderen naar een huis dat Heinrich von Siebold, haar halfbroer, had laten bouwen in Azabu, een district in Tokio. Daar overleed Kusumoto Ine in 1903.

BETEKENIS

Kusumoto Ine was de eerste vrouwelijke beoefenaar van de westerse geneeskunde in Japan. Als dochter van een buitenlander en een Japanse courtisane had ze veel hindernissen te overwinnen, maar de leerlingen en vrienden van haar vader zorgden ervoor dat ze haar talenten optimaal kon ontwikkelen. Ze genoot veel aanzien onder Japanse medici van haar tijd en bewoog zich gemakkelijk in hun netwerk. Ze had veel te danken aan haar Duits-Nederlandse vader, maar ze presenteerde zich uitdrukkelijk als Japane. Als eerste vrouwelijke arts is Kusumoto Ine een grote bekendheid in Japan. Er zijn romans en mangastrips over haar geschreven en films, televisiedrama's en musicals over haar leven gemaakt.

J-M

2 GEERTRUIDA GORTER-TEN CATE HOEDEMAKER schilderes

Geboren als **Geertruida Catharina ten Cate**

Hoedemaker (Lonneker 1-1-1828 – Ambt Almelo 3-5-1907), amateurschilderes. Dochter van Hendrik ten Cate Hoedemaker (1787-1836), fabrikieur en oeconoom, en Hendriken Walkate (1795-1839), bij huwelijk gouvernante. Geertruida Catharina ten Cate Hoedemaker trouwde op 17-12-1852 in Hengelo met **Barend Gorter** (1828-1913), zeepzieder en assuradeur. Uit dit huwelijk werden 7 dochters en 5 zonen geboren.

Geertruida ten Cate Hoedemaker werd in Lonneker geboren als zesde van acht kinderen in een doopsgezind gezin. Haar familie van vaderszijde was gelieerd aan bekende Twentse textielfamilies als Blijdenstein, Willink, Van Heek, Jannink en Ter Kuile. Vader Hendrik was werkzaam als fabrikieur en later als 'oeconoom' (beheerder financiën) in een klooster. Hij stierf in 1836. Toen drie jaar later ook haar moeder overleed, werd de elfjarige Geertruida ondergebracht bij een kinderloze oom en tante in Hengelo, de doopsgezinde predikant Herman ten Cate en Anna J. Paschen. Uit haar jeugd zijn enkele (romantische) notities en brieven bekend. Als jong meisje begon Geertruida al met schilderen: op zestienjarige leeftijd maakte ze een portret van haar oom. Mogelijk werd zij hierin gestimuleerd door haar nicht Alida Blijdenstein, die evenals enkele andere vrouwelijke familieleden schilderde en in 1846 de toen achttienjarige Geertruida portretteerde.

STILLEVENSEN PORTRETTEEN

In 1852 trouwde Geertruida ten Cate Hoedemaker in Hengelo met de uit Sneek afkomstige en eveneens doopsgezinde Barend Gorter, die met een

compagnon in Almelo een zeepziederij was begonnen. Het echtpaar vestigde zich in Almelo en kreeg tussen 1853 en 1866 twaalf kinderen: zeven dochters en vijf zoons, die Geertruida blijkens een portret van omstreeks 1863 voor die tijd heel modern kleepte. Vanaf 1862 woonde het gezin aan de Bornsestraat (nr. 293) in Ambt Almelo, waar Gorter-ten Cate Hoedemaker en haar man een stuk bos- en weidegrond hadden gekocht en Huize Friso lieten bouwen (het huis is in 2016 gesloopt).

2 Geertruida Gorter-ten Cate Hoedemaker, door A. Greiner, ca. 1860

Ondanks haar grote gezin vond Geertruida Gorter-ten Cate Hoedemaker tijd om te blijven schilderen. Zij maakte voornamelijk aquarellen in heldere kleuren, maar er zijn ook enkele olieverfschilderijen van haar hand bekend. Ze schilderde vooral bloemstillevens. Rondom Huize Friso, dat opvallend grote ramen had (mogelijk ook vanwege haar schilderactiviteiten), bevond zich een grote tuin met veel zelfgekweekte bloemen die ze gebruikte voor haar stillevens – vooral haar rozen waren bijzonder. Behalve stillevens maakte ze portretten van haar kinderen en andere familieleden.

Gorter-ten Cate Hoedemaker kreeg 'wenken' van de schilders en tekenleraren Hendrik Valkenburg en Jan Derk Huibers, die in Almelo en Zwolle les gaven – Huibers was later de leermeester van Geertruida's zoon Arnold Marc, die een bekend landschapsschilder werd. Ook kreeg zij zeer waarschijnlijk advies van de Haagse bloemschilderes Gerardina van de